

A tuberkulózis elleni társadalmi mozgalom Magyarországon

Social efforts against pulmonary tuberculosis in Hungary

Kovács Anett doktorandusz

Szegedi Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Modernkor Program

kovacs1anett@gmail.com

Initially submitted March 10, 2017; accepted for publication April 7, 2017

Abstract:

In the 19th century tuberculosis was one of the diseases that heavily contributed to Hungary's cause-specific mortality. This study investigates that what kind of individual and social initiatives and efforts lead to the consolidation of this problem. The analysis concerns triple geographical approach, the European continent, Hungary and its Békés County. If we compare the historic European mortality rates, Hungarian rates were clearly the highest. Békés County belonged to the most infected areas. Pulmonary tuberculosis spread by droplet infection. Effective medicines and therapies were not available, thus the disease caused a lot of fatalities. Devoted men, new inventions, proper analysis of experience, excellent organisers, and charitable people were needed to solve the issue.

Keywords: tuberculosis, public health, hospital, public welfare, initiative of society

Kulcsszavak: tuberkulózis, közegészségügy, kórház, közjótékonyág, társadalmi kezdeményezések

---

*Az ember ki a halál ellen küzd: isteni munkát végez”.¹
(Jókai Mór)*

A 19. században Magyarországon és Európában is az egyik legtöbb halálesetet okozó betegség a tuberkulózis volt. Tanulmányomban azt vizsgálom, milyen egyéni és társadalmi kezdeményezések, eredmények vezettek a helyzet konszolidálásához? A történéseket hármas egységben vizsgálom. Európai, magyarországi és Békés megyei vonatkozásban tárom fel az összefüggéseket.

Az alábbi táblázat statisztikai adatai reprezentálják a halálozási arányszámokat 1000 főhöz viszonyítva. Az adatok a 19. század második felének állapotát tükrözik.

Állam	1861-1865	1866-1870	1871-1875	1876-1880	1881-1885	1886-1890	1891-1895	1896-1900
Anglia és Wales	3:31	3:20	2:94	2:89	2:54	2:32	2:12	1:90
Skócia	3:58	3:69	3:56	3:30	2:97	2:58	2:41	2:34
Írország	-	2:46	2:53	2:66	2:66	2:69	2:75	2:83
Dánia és városai	-	-	-	3:13	3:05	2:89	2:69	2:16
Norvégia	-	-	1:08	1:26	1:40	1:44	1:73	2:09
Ausztria	-	-	-	3:77	3:93	3:88	3:62	3:40
Svájc	-	-	-	2:00	2:71	2:70	2:54	2:46
Német Birodalom	-	-	-	-	-	-	2:24	1:94
Hollandia	-	-	-	-	-	-	2:60	1:95
Belgium	3:87	3:06	3:30	3:28	3:01	-	2:88	2:49
Spanyolország	-	-	-	-	-	-	-	1:98
Olaszország	-	-	-	-	-	2:08	1:92	1:80
Szerbia	-	-	-	-	-	-	2:54	2:88
Magyarország	-	-	-	-	4:09	-	-	3:76

1. Táblázat halálozási arányszám Európában 1861-1900, ezrelékben.

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1915. évi gümőkór halálozása. Bp. 1925. 6.p., 8.p.

A legtöbb európai állam esetén a halálozási arányszámok fokozatosan csökkenő tendenciát mutatnak. Angliában, Dániában, Belgiumban és Skóciában a probléma megfelelő kezelése és a tudatos közegészségügyi politika járult hozzá a gümőkór-halandóság nagymértékű csökkenéséhez.²A legmagasabb arányszám Magyarország esetében található. A betegség olyan súlyos méreteket öltött, hogy a betegséget magyar népbetegségnek, latinul Morbus Hungaricusnak hívták.³ Békés megye a legfertőzöttebb területek közé tartozott a 19. században.⁴ A betegség súlyosságának egyik legfőbb oka az volt, hogy a tbc cseppfertőzéssel terjedt.

A tbc-s betegek reménytelenségét mutatja a múlt században, hogy a betegségben szenvedők egy része már csak a csodában hitt. Alexis Carrel Nobel-díjas francia sebész írta le „Utazás Lourdes-ba” című művében azt az esetet, amikor a tuberkulózisban szenvedő, halálos beteg Marie- Louse Bailly utolsó kérése az volt, hogy vigyék el Lourdes-ba, ahol korabeli beszámolók és tudomása szerint is csodás gyógyulások történtek. A csoda az ő esetében is működött, meggyógyult halálos betegségéből, a tuberkulózisból.⁵

Szanatóriumi mozgalom

A 19. század végétől egyre több szanatóriumot hoztak létre, ahol betegségek, betegség típusok gyógyításával foglalkoztak. Ezek az intézmények gyógy- és üdülőhelyként is funkcionáltak. A szanatórium szó etimológiája a latin sanare (gyógyulni) kifejezésből eredetetezhető. A gyógyhelyeken a kezelés több hétig vagy akár hónapokig tartott és elsősorban a természetes gyógyulási folyamatokat igyekeztek elősegíteni, megfelelő életmód minták átadásával. Ezek az intézmények többnyire magánkézben voltak.⁶ A tuberkulózis megfékezésére is tüdőszanatóriumokat hoztak létre. A mozgalom háttérében az a gondolat állt, hogy a tiszta levegő, a betegek elkülönítése az egészséges társaktól csökkentheti a betegség elterjedését. Auguste Rollier svájci orvos Leysinben tbc-szanatóriumot hozott létre. A gyógyítás alpesi napfényrel illetve ultrabolya fényrel történt. A „helioterápia” az antik időkben alkalmazott napkúrák tapasztalati örökségén alapult. A krónikus betegségek gyógyítására hasznosnak találták. Hermann Brehmer 1859-ben Görbersdorffban alapított

szanatóriumában a betegek „légkúrát” kaptak. Egyes intézetekben szabadlevegő-kúrátatás folyt teraszokon és fekvőcsarnokokban. Előfordult, hogy a kezelés résztvevői éjjel-nappal a szabadban tartózkodtak.⁷ A szanatóriumokban a „hygiénias-diétás” gyógy mód alkalmazása is jellemző volt. Angliában már 1814-ben létrehozták a tüdővész betegek gyógyítására a Royal Hospital for Diseases of the Chest, amelyet más kórházak létrehozása is követett, mint például 1850-ben a Western Hospital. A 19. század elejére Angliában 70, tüdőbetegek gyógyítására létrehozott, intézet működött. Németországban 75 nyilvános szanatórium és 27 magánszanatórium volt. Mindez hozzájárult, hogy nagymértékben csökkent az említett országokban a tuberkulózisban elhunytak száma.⁸ A betegség hatásának súlyosságát mutatja, hogy a skandináv térségben is relatíve sok ilyen típusú intézmény jött létre. Norvégiában 73 tüdőbeteg szanatórium jött létre, Svédországban 62, Finnországban pedig 22 kezdte meg a működését. Magyarországon ebben az időszakban 2 szanatórium és körülbelül 20 tüdőgondozó látta el a betegeket.⁹

Kutatások

Az Európa szerte elterjedt betegség által okozott halálesetek magas számának és a tehetetlenség nyomasztó érzésének hatására a kutatók is elkezdték vizsgálni a problémát. Kitartó munka eredményeként, a tuberkulózis bacilust – a kutatás során a saját testi épségét is veszélyeztető - Robert Koch német orvos mutatta ki 1882-ben. „A tuberkulózis terén végzett vizsgálataiért és felfedezéseiért” Nobel-díjat kapott 1905-ben. A tudományos kutatás eredménye azért is volt fontos, mert most már ismerték a kórokozót és konkrétan tudták, hogy mi ellen kell küzdeni. A Koch által kifejlesztett tuberkulózis elleni szer a tuberkulin viszont nem hozta az elvárt eredményeket.¹⁰ A vegyi fertőtlenítések mellett, Louis Pasteur javaslatára megjelent a pasztörizálás, az élelmiszerek hevítése, amivel szintén a fertőzés terjedését igyekeztek csökkenteni.¹¹ Ugyanis sokan forralás nélkül itták a tejet és a tehénállomány egy része tuberkulózist okozó baktériummal fertőzött volt. Ez is a betegség terjedését okozta. Forralás után elpusztult a tejben lévő betegséget okozó baktérium. A szennyezett anyagok sterilizálására a 100 Celsius fok feletti nedves hő alkalmas. A pasztörizálás megfelelő berendezéssel biztosítja a tej csiramentességét 65 fokon, félórás melegítés után. A közvetlen napfénynek kitett, tuberkulózist okozó baktérium tíz percen belül elpusztul. Megfigyelésen és gyakorlati tapasztalaton alapult, ha a gümőkóros beteg ágyneműjét három napon át szellőztették és forgatták a napon, baktérium-tartalma elpusztult.¹²

Conrad Wilhelm Röntgen *Über eine neue Art von Strahlen* című közleménye a würzburgi Orvos-fizikai Társaság hivatalos lapjában a *Verhandlungen* 1895. évi 12. számában jelent meg. Ebben Röntgen egy újfajta sugárzásról számolt be, amely áthatolva a szilárd testeken, láthatóvá teszi annak belső szerkezetét. Ezt az újfajta sugárzást X-sugárzásnak hívta. 1896-tól már ez az új technika az orvosi diagnosztika egyik legfontosabb eszköze lett. Számos gyógyító terület mellett a tuberkulózis elleni küzdelem részévé is vált.¹³

Albert Calmette és Camille Guérin francia bakteriológusok a tuberkulózis ellen hatékony oltóanyagot fejlesztettek ki. A BCG szérum elnevezése nevükből tevődött össze „Bacille Calmette-Guérin”, amely csökkentett virulenciájú tuberkulózis bacilusokat tartalmazott. 1906-tól kezdődően tenyésztettek speciális táptalajon legyengített tuberkulózis bacilusokat. A sikeres állatkísérletek után az oltóanyagot 1921-ben alkalmazták először egy csecsemőn, akinek édesanyja tuberkulózisban halt meg. A gyermek egészséges maradt. Ezután Calmette 1924-ben ingyen jutató oltóanyagot orvosoknak és bábáknak, hogy azok a

csecsemők kapják meg a szérumot, akiknek valamilyen kapcsolata volt tuberkulózisban szenvedő beteggel.¹⁴ Az első hatásos szer a tuberkulózis ellen a Streptomycin volt, melyet 1944-ben fejlesztettek ki. Szélesebb körű használatára 1947 és 1948-ban került sor.¹⁵

Tuberkulózis elleni mozgalom Magyarországon

Magyarországon a tuberkulózis elleni országos mozgalom kibontakozása a 19. század végére tehető. Mindehhez hozzájárult a megbetegedések számának növekedése, külföldi mozgalmak elterjedése, hazai szakemberek, orvosok figyelemfelhívásai és javaslatai a helyzet kezelésére.

1894-ben hazánkban tartották a VIII. nemzetközi közegészségügyi és demográfiai kongresszust. Leyden berlini egyetemi tanár a gümőkór elleni védekezést ismertette. Beszélt a külföldön létesített, a betegség leküzdésére alapított intézményekről és intézkedésekről. Magyarországon a tuberkulózis elleni küzdelem során ebben az időszakban nem voltak látványos eredmények. Az előadás után Korányi Frigyes belgyógyász bejelentette, hogy egy névtelen adományozó 10.000 forintot adott az első magyarországi tudószanatórium létesítésére. Ez volt az első olyan fontosabb történés, ami a betegség elleni hazai küzdelem megkezdését jelezte. Ebben Korányi Frigyesnek is nagy szerepe volt, aki a kiegyezés után igyekezett távol tartani magát a politikától. A betegség pusztítása és orvosi felelősségérzete viszont arra sarkallta, hogy cselekedjen és a betegség elleni küzdelemben részt vegyen. A tuberkulózisról így nyilatkozott: *„A lakosok számához viszonyítva ez a megbetegedési és halálozási arány olyan nagy, hogy az összes európai államok között csak az óriási orosz birodalomnak van nagyobb tudóvész halandósága. Oroszország után közvetlenül Magyarország következik a tudóvész pusztításának terén... nb A pusztulást nézniünk többé nem szabad, ezért már felelősek vagyunk.”*¹⁶

Korányi Frigyes

Korányi Frigyes a tuberkulózis gyógyításának lehetőségeivel is foglalkozott. 1875-ben a betegség gyógyításával kapcsolatos eredményekről tartott előadást. Részt vett az Orvosegyesület tuberkulózis-bizottságának megalapításában. Tanulmányaiban a fertőző betegségekkel is foglalkozott. 1880-ban Lipcsében jelent meg a tüdőbetegségekről szóló nagy összefoglaló munkája. Ezután a fertőző betegségek terjedésének megakadályozásáról írt. A Közegészségügyi Tanácsnak megalakulása óta tagja volt. Az 1886-os kolerajárvány idején, Korányi vezette a járvány elleni harcot. 1892-ben kinevezték a Tanács elnökévé, így közegészségügyet érintő kérdések tárgyalásában aktívan részt vett. Életrajzírója szerint a kortársak nagy része a tudást öncélúan használta fel, elsősorban érvényesülésre. Korányi tudását és szervezőtehetségét nemes törekvések szolgálatába állította, amelyek az orvostudományt és a közegészségügyet előreviszik. A 90-es években a tuberkulózis elleni küzdelem kötötte le a figyelmét. A betegségről tájékoztatta az embereket szakirodalomban, tudományos egyesületekben és napilapokban is. A Főrendiházban tartott beszédével és a „Tudóvész Magyarországon” című tanulmányával a közvélemény és a kormányzat figyelmét igyekezett felhívni a problémára. A nemzetközi közegészségügyi és demográfiai kongresszus után pénzt gyűjtött, hogy az első magyarországi tudószanatórium felépülhessen.¹⁷

A Szanatórium megalapítását Korányi Frigyes és a Budapesti Szegénysorsú Tüdőbetegek Szanatórium Egyesülete kezdeményezte, társadalmi összefogással és gyűjtéssel

biztosították az építkezés anyagi alapjait, később a fenntartás költségeit. A kórház a tuberkulózis gyógyítása és az ehhez kapcsolódó tudományos munka és a betegség elleni küzdelem központja lett. Az 1901-ben, Budakeszin megnyitott Erzsébet királyné Szanatórium kezdetektől fogva rendelkezett röntgenfelvételek készítésére és átvilágítására alkalmas röntgenlaboratóriummal.¹⁸ A Magyar Tuberkulózis Egyesület megalakulásakor Korányi üdvözölte a gümőkór leküzdésével kapcsolatos kutatómunka megindulását.¹⁹ Az aktív megelőző és tényleges gyógyító munka mellett szervezte a szanatóriumi rendszert, a tüdővizsgáló rendelői hálózatot. Ugyancsak szorgalmazta a hazai gyógyfürdők fejlesztését és hasznosítását. Körülbelül 150 tudományos cikk és könyv szerzője volt.²⁰

Jókai Mór is a tuberkulózis elleni küzdelem mellé állt. A Békés című lapban is jelent meg ezzel kapcsolatos írása. Erős érzelmi töltetű sorokkal figyelmeztette az embereket és szólította fel őket a cselekvésre: „Emberirtó vész fenyegeti nemzetünket: az egyre elhatalmasodó tüdővész. A sírok beszélnek hozzánk, a temetők ijesztően szaporodó sorai hirdetik romlásunk nagyságát. Minden érző szívnek meg kell indulnia, az egész társadalomnak föl kell buzdulnia a vész sikeres leküzdésére, a mely már a jövő nemzedéket is fenyegeti továbbterjedésével. Van segítség a vész ellen, de ahhoz erélyes áldozat kell: egy sanatórium felállítása, melyhez tetemes pénzbeli adakozásnak kell járulnia a nemzet részéről. Csoportosuljunk e feladat keresztülvitelére. Istennek tetsző lesz e hadjáratunk, hol angyalok küzdenek demonok ellen. Az ember ki a halál ellen küzd: isteni munkát végez. A hazaszeretet és a népszerűtet ikertestvérek: a ki a népet megtartja, a hazát tartja meg. Minden áldozat az égbe száll föl. Ne késsünk vele! Jókai Mór dr.”²¹

Lukács György

Az európai minták hatására Magyarországon is kibontakozó tuberkulózis elleni mozgalom másik főszereplője Lukács György, Békés megye főispánja volt. Ő irányította és szervezte a Tüdőszanatórium létrehozását az Alföldön. Felismerte a probléma súlyosságát és elhatározta, hogy a helyzet konszolidálása céljából, megpróbál létrehozni egy sanatóriumot Gyulán. Ebben az elképzelésében, a másik sanatóriumépítő Korányi Frigyes tanácsai segítettek. Ekkor még sem hatékony védőoltás sem antibiotikumok nem álltak rendelkezésre, amelyek alkalmasak lettek volna arra, hogy megfékezzék a betegséget. Ez adott lendületet a sanatóriumok megalakulásához, ahol a betegek egészséges társaiktól távol, a jó levegőn próbáltak meggyógyulni.

Lukács György a századfordulón megkezdte a szervezőmunkát, amely több területen is folyt. A Békés című lapba cikkeket írt, ahol tájékoztatta a közvéleményt a problémáról, a sanatórium felépítésének szükségességéről és felszólította a társadalom minden tagját, hogy adakozzon. Befolyásos embereket keresett meg, hogy támogassák az ügyet. Létrehozott egy egyesületet, amely az adománygyűjtést végezte. A továbbiakban ezt a folyamatot és munkásságot részletezem.

Tüdőszanatórium létrehozása Békés megyében

Lukács György 1901-ben a Békés című lapban megjelenő vezércikkében a betegség és terjedésének negatív következményeire hívta fel a lakosság figyelmét. Magyarországon évente 70.000 ember halálát okozta a tuberkulózis. Erkölcsi és hazafias kötelességének

tartotta tenni ez ellen valamit, és ennek szellemében próbálta mozgósítani az embereket is. „A rettenetes kórral szembeállani emberi és hazafiui kötelesség.”- írta. A probléma kezelésének egyik módját ő is a szanatórium létrehozásában látta. A létesítési költségek - véleménye szerint - kisebbek, mint az erkölcsi és anyagi veszteség, amit a betegség okozott.²² A szervezői munkálatok lebonyolítása céljából egyesület létrehozását tervezte, amelyhez csatlakozhatott bárki: „Alkalma van tehát a társadalom minden tagjának, dusnak és szegénynek egyaránt, saját erejéhez mérten járulni hozzá a nemes cél megvalósításához.”- írta.²³ A lakosság tájékoztatása után a mozgalom alapjául szolgáló egyesület megszervezéséhez látott hozzá. A Szanatóriumi Egyesület alakuló ülését 1901. decemberében tartották, ahol megválasztották a szervezet vezető tisztségviselőit. Elnök Lukács György lett, a tiszteletbeli elnök pedig Almásy Dénes.²⁴

Lukács György az alakuló ülés után megkereste József főherceget is és felkérte a fővédnöki tisztt elfogadására, aki elfogadta azt.²⁵ Augusztia főhercegnő pedig - szintén a főispán megkeresésére - az egyesület védnökségét vállalta el.²⁶ A József királyi herceg szanatórium egyesület budapesti székhellyel alakult meg. Alapszabályban rögzítették, hogy az egyesület célja a korszak legnagyobb betegsége, a tüdővész elleni küzdelem, minden rendelkezésre álló módon, széleskörű társadalmi mozgalom indítása, orvosok, tanítók, lelkészek, írók bevonásával. Az alföldi gyulai szanatórium felállítása után gyógyházakat, szanatóriumokat terveztek létesíteni az ország különböző pontjain tüdőbetegek részére. A gyógyító házakba helyezett betegek családjának segélyezése is a célok között szerepelt. Az egyesület az ország minden városában szanatóriumi bizottságot tervezett alakítani.²⁷

A belügyminiszterhez írt levelében Lukács György beszámolt a mozgalom elért eredményeiről. A társadalmi mozgalom kibontakozásának okait a következőkben foglalta össze: „A roppant erkölcsi és anyagi veszteség és a nemzeti vagyon azon óriási pusztulása, mely a tüdővész dülását nyomon követi, arra indította Békés vármegye társadalmát, hogy az ország központján megindított nemes mozgalmat tovább fejlessze és a szegénysorsu tüdőbetegeknek az alföld egy alkalmas pontján szanatoriumot emeljen.” A szanatórium felépítésnek céljából létrejövő egyesület megalakulásáról így írt: „E célból József főherceg védnöksége alatt 1901. december 16-án József főherceg szanatorium egyesület alakult, melynek első és fő feladatát képezte, hogy a szanatórium létesítéséhez szükséges tőkét megszerezze. Az egyesület céljaira 70.000 koronát meghaladó összeget gyűjtött össze eddig. Ez az összeg „nagylelkű adakozók áldozatkészségéből”, az egyesületi tagdíjakból, a szanatórium céljaira megrendezett ünnepélyek, hangversenyek, multságok jövedelméből folyt be. Az uralkodó 1902. március hónapban 10.000 koronás ágyalapítványt létesített a szanatórium javára. Az egyesületnek 3 ágyalapító, 7 alapító, 66 pártoló, 224 rendes és 194 rendkívüli tagja van. A tagok száma folyamatosan nő.” A társadalom mozgósítását sikeresnek látta: „Ez a rendkívüli szép anyagi eredmény arra mutat, hogy a társadalom átérzi azt a nagy kötelességét, hogy a tüdővésszel, ezzel a rettenetes kórral szembe szállani emberi és hazafias kötelessége.” A beszámolója végén kitér arra is, hogy Gyula városa is támogatja a projektet: „Ezen felül Gyula városa 30 kat. holdat kitevő erdőterületet adott át teljesen ingyen az egyesületnek a szanatórium létesítésére. A város további áldozatokra is hajlandó, az építkezéshez szükséges téglanyagot részben vagy egészben ingyen fogja adni.” Az építési tervek elkészítésénél is kapott segítséget: „Czigler Győző műegyetemi tanár a szanatórium terveit és költségvetését ingyen készíti el. A szanatórium megépítésénél kizárólag a higiéné követelményeit fogják szem előtt tartani, minden fényűzés és dísz legszigorúbb elkerülésével.”²⁸

Adománygyűjtés

A pénz előteremtésére az adománygyűjtés számos formáját választották. A szanatóriumi jótékonyági bálok, hangversenyek és táncmulatságok megszervezte történő megszervezése is közéjük tartozott.²⁹ Az egyik ilyen bálról lelkes beszámoló is készült: „...impozáns volt ez alkalommal a közönségnek amaz osztatlan érdeklődése, a melyet csak nagy czélok elérésének akarata képes összehozni. A czél valóban nagy és nemes, vármegyénk közönségét ilyen nagyarányú s ennyire általános visszhangot keltő jótékonyágú mozgalom még nem érintette a múltban.”³⁰

Magánszemélyek és más jótékonyági szervezetek adományai is gyarapították az alapot. Almásy Dénes 10.000 koronát ajánlott fel. A pénzgyűjtés és az egyesületi célok támogatásának megszerzése olykor személyes közreműködést is igényelt. Lukács György, Almásy Dénessel és Zöldy Jánossal együtt felkeresték az uralkodót személyesen is, hogy támogatását kérjék. Vázolták a mozgalom célját és az egyesület megalakulásának szükségességét. A közbenjárás eredményes volt. Az uralkodó támogatta a társadalom tüdővész elleni akcióját és küzdelmét. Magánpénztárából 10.000 koronát adományozott. Az uralkodó példáját követték a társadalom vagyonos tagjai is.³¹ Nemcsak magánszemélyek, karitatív szervezetek és magas közbizalmi tisztviselő személyek adományoztak, hanem vármegyék is, mint például Csanád vármegye és Békés vármegye is.³² A szervezőmunka nem lehetett egyszerű. Minisztériumok, bankok és civil szervezetek megkeresése levélben, avagy személyesen is része volt ennek a tevékenységnek, amely során a mozgalom pénzzel való támogatásának kieszközlése volt a cél. A Békéscsabai Nőegyletnek a mozgalomra adott reakciója, Lukács Györgynek írt levelükből kiderül: „Ama nemes cél, amely szolgálatába állott Méltóságod, a Szanatórium Egyesület megalapításával, éppen Méltóságod fáradtságot nem ismerő ügybuzgalma és tevékenysége következtében, felkeltette nemzetünk körében mindazok érdeklődését, akiknek szívében a mindennapi gondok zajongása mellett sem némult el az a húr, mely a részvét gyengéd hangját hallatja, midőn az emberi nyomor esdekelve kér. Ha a jóra, nemesre hangolt emberi keblet már az egészségesek nyomorának szava is megilleti, mennyivel inkább kell, hogy részvétet fakasszon akkor, ha olyanok ajkán fakad, kik a legnagyobb kórral küzdve, - mely neveti a tudomány minden fegyverét - hullanak el hazánk határain. S Méltóságod éppen ezek érdekében fárad, azoknak akar enyhítést nyújtani, tudatában annak, hogyha a békés nyugalom és ápoló részvét von fedelet fejük felé, a gyilkos kór nyilai csak megtompultan hatolhatnak hozzájuk. A Békéscsabai Nőegylet tagjai mélyen átérzik e nemes cél nagy jelentőségét, ...elhatározták, hogy az Egylet 200 koronával - sajnos nagyobb összeg nem áll rendelkezésünkre - a Szanatórium Egylet pártoló tagjai sorába lép”³³

A szanatóriumi egyesület tagjai jótékonyági perselyeket is szétosztottak Békés megye minden községében, nyilvános helyeken: vendéglőkben, kaszinókban, kávéházakban, bankokban, azzal a céllal, hogy az egyesület vagyona, illetőleg a szanatóriumi-alap gyarapodjon.³⁴ A pénzgyűjtés célját szolgálta az emlékkönyv kiadása is, melybe a közélet kiemelkedő alakjai írtak: József főherceg, Jókai Mór, Jászai Mari, Blaha Lujza, Csáky Albin gróf, Vilmos császár. A könyv eladásából származó bevételek a szanatóriumi alapot növelték.³⁵ Ez volt a cél a sorsjátékok szervezésénél is, melyek iránt országsszerte volt érdeklődés. A szervezők több száz nyereménytárggyal fokozták az érdeklődést.³⁶ Az 1904-ben tartott államsorsjáték bevételeiből is részesült az egyesület. Az uralkodó a jótékony célú államsorsjáték jövedelmének egy tized részét az egyesületnek adományozta. Ez 20.900 koronát jelentett, az összeget a pénzügyminiszter utalta ki az egyesületnek.³⁷ A gyulai

tudószanatórium létrehozásának ügye országos méretűvé vált. A Békés 1905. március 3-án megjelenő számában Lukács György elégedetten számolt be az egyesület eddigi tevékenységéről. Az Egyesületnek közel 5.000 tagja volt, újabb 20.000 korona adomány gyűjtöttek össze és a tagdíjakból 18.000 korona folyt be.³⁸ Egy későbbi cikkben így számolt be a szervezőmunkáról: „...A tüdővész elleni mozgalmat nálunk Korányi Frigyes indította meg a múlt évtized közepén. Az ő működésének köszönhető az Erzsébet Szanatórium felállítása. Ennek sikerén felbuzdulva megalakult Békés vármegyében a József királyi herczeg Szanatórium Egyesület is,... Ritka érdeklődéssel és ambícióval fog össze a társadalom, hogy a József király herczegi Szanatórium Egyesület akcióját segítse. A fővárosban előkelő hölgyek az Operában rendeznek nagy estélyt, de mindenütt az országban mutatkozik az emberszerető akció. Kassán fényes multság lesz, Zentán, Zomborban bazárt rendeztek. Erzsébetvárosban műkedvelő előadás, Máramarosszigeten, Verbácon most zajlanak estélyek. Nem kevesebb, mint tíz ilyen multság híréből olvastunk, s ez helyesen van így. Olyan szép a cél, és oly nagy összegre van szükség, ha csak némileg is enyhíteni akarjuk a tüdőbetegség pusztítása arányait... ”³⁹

Az építkezés 1905 szeptemberében kezdődött meg. A munkálatokat az egyesület által összegyűjtött adományokból finanszírozták, amely több év szervezőmunkának az eredménye volt. A sanatórium 1907 nyarán kezdte meg működését.⁴⁰ A Nagyváradai Napló így irt erről: „...csendben, szinte észrevétlenül nyitotta meg kapuit...az ország második tüdőbeteg-sanatóriuma...hogy gyógyulást nyújtson a nemzetet a kivándorlásánál is jobban pusztító kórság, a tüdőbetegség áldozatainak.”⁴¹

Összefoglalás

A tuberkulózis által okozott veszteségek mérsékléséhez és a helyzet konszolidálásához több tényező egymással összefüggő, egy adott korszakban jelentkező, szimultán hatására volt szükség. Fontos volt a kutatók eredményeinek alkalmazása, a védőoltás kifejlesztése, hatásos gyógyszerek alkalmazása, a betegség kezelésére specializálódott intézmények, tudószanatóriumok, tüdőgondozók elterjedése. Az ebben szerepet vállaló emberek munkásságának öröksége az utókorra maradt, melyet megőrizve, felhasználva és fejlesztve az emberiség az életkörülményeit és lehetőségeit teheti jobbá.

¹ Békés 1904. május 29. 4. p.

² A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1915. évi gümőkór-halálozása. Bp. 1925. 6.p.

³ Országgyűlési Napló 1967 II. kötet. <http://library.hungaricana.hu>

⁴ A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1915. évi gümőkór-halálozása. Bp. 1925. 115.p.

⁵ Alexis Carrel: Utazás Lourdes-ba. Ecclesia és Jel Kiadó. Budapest, 1995.

⁶ A medicina krónikája. Officina Nova, Bp. 1993. 345. 354.p.

⁷ A medicina krónikája. Officina Nova, Bp. 1993. 345. 354.p.

⁸ Dr. Tauszk Ferenc: Gyógyítható-e a tuberkulózis? In: Esztergom és Vidéke 1906. november 8. 2.p.

⁹ A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1915. évi gümőkór-halálozása. Bp. 1925. 6.p.

¹⁰ Dr. Fóti Mihály: Az orvostudomány és az élettan Nobel-díjasai. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 1975. 48-53.p.

¹¹ Birtalan Győző: Óriáslépések az orvostudományban. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1989. 103-110.p.; Halász Zoltán: Így élt Pasteur. Móra Könyvkiadó. Budapest, 1976. 73-78. p.

¹² Miskovits Gusztáv: Tüdőgyógyászat. Medicina Könyvkiadó. Budapest, 1982. 73.p.

- ¹³ Kapronczay Károly: A gyógyító röntgensugár alkalmazása. In: Orvostörténeti Közlemények (szerk: Varga Benedek) Budapest, 1996. 197.p.
- ¹⁴ A medicina krónikája. Officina Nova, Bp. 1993. 411.p.
- ¹⁵ Miskovits Gusztáv: Tüdőgyógyászat, Medicina Könyvkiadó. Budapest, 1982. 74.p.
- ¹⁶ Dr. Máté István - Dr. Réti Endre: Korányi Frigyes. Művelt Nép Könyvkiadó. 1951. 62-63.p.
- ¹⁷ Dr. Máté István - Dr. Réti Endre: Korányi Frigyes. Művelt Nép Könyvkiadó. 1951. 61-62.p.
- ¹⁸ Kapronczay Károly: A gyógyító röntgensugár alkalmazása. In: Orvostörténeti Közlemények (szerk: Varga Benedek) Budapest, 1996. 201-202.p.
- ¹⁹ Dr. Máté István- Dr. Réti Endre:i.m. 63-64.p.
- ²⁰ Dr. Kapronczay Károly: Orvosdinasztiák I- A Korányi család. Hozzáférés <https://web.archive.org>
- ²¹ Békés 1904. május 29. 4. p.
- ²² Békés 1901. december 1. 1.p.
- ²³ Békés 1901. december 1. 1.p.
- ²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401. b. 1232/1903 A Szanatórium Egyesület választmányának névsora, Békés 1901. december 22. 6. p.
- ²⁵ Békés 1902. január 19.
- ²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401. b. 459/1905 Békés vármegye főispánjának iratai. Augusztia főhercegnő értesítése, hogy a Szanatóriumi Egyesület védnökségét elvállalja.
- ²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV.B. 401.b. 1355/1904 A szanatóriumi egyesület megalakulása és alapszabálya.
- ²⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401.b. 1162/1903 A tüdővész rohamos terjedéséhez. A József szanatórium létesítéséhez adatok.
- ²⁹ Békés 1902. január 12. , Békés 1902. január 19. , Békés 1902. február 9., Békés 1902. február 23., Békés, 1904. december 25. 5.p. 6.p.
- ³⁰ Békés 1902. február 2.
- ³¹ Békés 1902. február 9. Békés 1902. március 2.- A király adományozása még Aradszky Pál – Kász Gyula: A József szanatórium alapításának és építésének története. Gyula, 1989. 46-50.p.
- ³² Békés 1902. március 16. , Békés 1902. április 6.
- ³³ Aradszky Pál – Kász Gyula: A József szanatórium alapításának és építésének története. Gyula, 1989. 57-58.p.
- ³⁴ Békés 1904. június 19. 4. p.
- ³⁵ Békés 1904. június 26.2. p.
- ³⁶ Békés 1904. december 6. 3. p. és Békés 1904. nov. 27. 3. p.
- ³⁷ Békés 1904. december 4. 3. p.
- ³⁸ Aradszky Pál – Kász Gyula: i.m. 59-60.p.
- ³⁹ Aradszky Pál – Kász Gyula: i.m. 60-61.p. még Békés 1905. december 31.
- ⁴⁰ Aradszky Pál – Kász Gyula: i.m. 114-120.p.
- ⁴¹ Aradszky Pál – Kász Gyula: i.m. 121. p.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Szent Korona Országainak 1901-1915. évi gümőkór halálozása. Bp. 1925.
- ARADSZKY Pál – KÁSZ Gyula: *A József szanatórium alapításának és építésének története*. Gyula, 1989.
- CARREL, Alexis: *Utazás Lourdes-ba*, Ecclesia és Jel Kiadó. Budapest, 1995.
- A medicina krónikája. Officina Nova, Bp. 1993.
- DR. FÓTI Mihály: *Az orvostudomány és az élettan Nobel-díjasai*, Medicina Könyvkiadó, Budapest. 1975.
- DR. MÁTÉ István - Dr. Réti Endre: *Korányi Frigyes*. Művelt Nép Könyvkiadó. 1951

-
- DR. TAUSZK Ferenc: *Gyógyítható- e a tuberkulózis?* In: Esztergom és Vidéke 1906. november 8.
- KAPRONCZAY Károly: *A gyógyító röntgensugár alkalmazása.* In: Orvostörténeti Közlemények (szerk: Varga Benedek) Budapest, 1996.
- KAPRONCZAY Károly: *Orvosdinasztiák I- A Korányi család.* Hozzáférés <https://web.archive.org>
- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401. b. 1232/1903 *A Szanatórium Egyesület választmányának névsora*
- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401. b. 459/1905 *Békés vármegye főispánjának iratai. Augusztia főhercegnő értesítése, hogy a Szanatóriumi Egyesület védnökségét elvállalja.*
- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401. b. 1355/1904 *A szanatóriumi egyesület megalakulása és alapszabálya.*
- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár Gyulai Levéltára BML IV. B. 401. b. 1162/1903 *A tüdővész rohamos terjedéséhez. A József szanatórium létesítéséhez adatok.*

- Békés 1901. december 1.
- Békés 1901. december 22.
- Békés 1902. január 12.
- Békés 1902. január 19.
- Békés 1902. február 2.
- Békés 1902. február 9.
- Békés 1902. február 23.
- Békés 1902. március 2.
- Békés 1902. március 16.
- Békés 1902. április 6.
- Békés 1904. május 29.
- Békés 1904. június 19.
- Békés 1904. június 26.
- Békés 1904. nov. 27.
- Békés 1904. december 6.
- Békés 1904. december 25.

MISKOVITS Gusztáv: *Tüdőgyógyászat.* Medicina Könyvkiadó. Budapest, 1982. 73.p.
Országgyűlési Napló 1967 II. kötet. <http://library.hungaricana.hu>